

## DİVAN ŞİİRİNDE GÖÇ ETRAFINDA GELİŞEN BAZI KELİME VE MAZMUNLAR<sup>1</sup>

Mahmut KAPLAN<sup>2</sup>

### Öz

Göç, insanlık tarihinin siyasal ve ekonomik boyutları olan en eski bir olgusudur. Göç, tabii afetler, savaş ve sosyal çalkantılar sonucu insanların tek tek ya da kitleler halinde buldukları yerlerden başka yerlere taşınıp yerleşmesi olarak nitelenebilir. Toplumların sözcülüğü görevini üstlenen şairlerin bu olguya ilgisiz kalmaları beklenemez. Tarih boyunca çoğu zaman dramatik bir boyut kazanan bu hadise Türkçe divanlarda –inceleyebildiğimiz kadarıyla– toplumsal boyutuyla pek fazla yer bulmamıştır. Klasik şiirimizde göç daha çok ferdî planda ve ölüm gerçeği çerçevesinde ele alınmıştır. Göç olgusu çevresinde çoğu ölümü, ölüm yolculuğunu ifade eden, çağrıştıran türlü mazmunlar ve kelimeler ortaya çıkmıştır. Bu yazıda incelediğimiz divanlarda kitleler halinde yer değiştirme, sonucunda yaşanan insanlık acılarına rastlamadık. Göç konusunun mesnevilerde müstakil konular halinde işlenmiş olabileceğini göz ardı etmeden divanlarda göçle ilgili kelime ve mazmunlardan tespit edebildiklerimizi sunmaya çalıştık.

### Anahtar Kelimeler

Göç, rihlet, kus-ı rahil, bang-i ceres, kârbân

### SOME WORDS AND MAZMUNS (METAPHORICAL STATEMENTS) DEVELOPING AROUND MIGRATION IN DIVAN POETRY

### Abstract

Migration is the oldest phenomenon of human history with social, political and economic dimensions. Migration can be defined as the movement of people from one place to another with the intentions of settling individually or in masses as a result of natural disasters, war and social disorganization. Poets who take the role of spokesperson for societies cannot be expected to be indifferent to this phenomenon. This event, which has gained a dramatic dimension throughout the history has not found much place in Turkish divans with its social dimension as far as we can examine. In our classical poetry, migration is mostly dealt with personally and within the framework of the reality of death. Various mazmuns and words that express and connote death and the journey of death have emerged around the phenomenon of immigration. We did not find human suffering resulted from settling in masses in the divans we examined in this article. We tried to present what we can reveal about migration from the words and mazmuns in the divans without neglecting that the issue of immigration may have been handled as separate subjects in mesnevi.

### Key Words

Migration, death, migrant, campane sound, caravan

1 Bu makale Harran Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Göç ve Küresel Psiko-Sosyal Sağlık Güvenliği Konferansında (4-5 Kasım 2019) sunulan bildiri geliştirilerek hazırlanmıştır. Bu yazıyı okuyup tashihlerini yapan Sümeyra Çomoğlu'ya teşekkür ederim.

2 Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi (mahmutkaplan53@hotmail.com)

Gönderim Tarihi: 15.01.2020, Kabul Tarihi: 02.02.2020

## Giriş

Göç, insanlık tarihinin en dramatik olgularından biri olarak tarih boyunca varlığını sürdürme gelmiştir. Hz. Âdem'den (as) başlayarak insanlık tarihinde yer alan göç, türlü sebeplere bağlı olarak insanın kaderinde varlığını her çağda az veya çok korumuş, bazen büyük topluluklar halinde tarih sahnesinde görünmüş; milletlerin kaderinde önemli rol oynamıştır. İnsanlar doğup büyüdükleri coğrafyalardan istekli veya isteksiz olarak ayrılmak zorunda kalmışlardır. Göçler genel olarak savaş, tabii afet ve ekonomik sebeplerle bağlı olarak her milletin ve topluluğun zaman içinde karşılaştığı bir sosyal gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

Zaruri olarak toplumların önüne çıkan göç, beraberinde kimi zaman telafisi güç yıkımlar, ruhî depremler meydana getirmiştir. Savaş ve tabii afetler sonucu yaşanan göçler şiir, destan, masal, hikâye ve romanlarda işlenmiş; dolayısıyla edebiyatın en önemli konularından biri olmuştur. Bu konu halk edebiyatımız kadar divan edebiyatımızda da önemini korumuştur. Halk edebiyatında özellikle destan türünde işlenen bu konu divan edebiyatında ferdî anlamda bazı şiirlerde yer bulmuştur.

Divanlarda göç konusu –inceleyebildiğimiz kadarıyla– bir yerden başka bir yere nakil yoluyla yaşanan ferdî bir süreç olarak işlenmiş; içtimaî boyutu ile fazla ele alınmamış, bu konu daha çok mesnevilere bırakılmıştır. Hz. Muhammed'in (asm) Mekke'den Medine'ye olan hicreti Hicret-nâme türünde mesnevilere konu olmuştur.

Şairlerimizin divanlarda işledikleri göç, daha çok, insan kaderinin değişmez olgusu olan ölüm çerçevesinde olmuştur desek mübalağa olmaz. İnsanoğlunun dünyada bir yolcu olduğu gerçeğini göz önünde bulunduran şairler, dünyanın faniliği, bir konak, bir misafirhane oluşu üzerinde durarak bu konuk evinde birkaç gün konaklayacak olan âdemoğlunun hazırlanması gereğini vurgulamak ihtiyacını duymuşlardır. İnsan bir yolcudur, dolayısıyla bir göçmendir. O, âlem-i ervahtan rahm-ı madere, oradan dünyaya gelip bir süre bu eski handa konakladıktan sonra tekrar kabre, oradan haşre ve ebediyet âlemine uzanan bir yolun yolcusudur. Daha açık bir ifadeyle insan kaderi göçle başlayıp göçle sona ermektedir. Dünyaya göçen insan, ömrünü tamamlayıp asıl vatanına, ata yurduna göç etmektedir. Bu açıdan bakınca insan hayatı bir göçten ibaret gibi görünmektedir.

Göç konusunda düzenlenen bir konferansa hazırlanmak için birçok divan taramamıza rağmen göç olgusunun sosyal boyutu üzerinde duran şaire tesadüf etmedik. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu konu daha rahat bir anlatım türü olan mesnevilere bırakılmış olmalı, diye düşündük. Bu konuda mesneviler üzerinde yapılacak çalışmalar aydınlatıcı olabilir. Ancak göç hususunda bugüne kadar pek fazla yazılıp çizilmemesi bu konunun divanlarda yeteri kadar yer almadığı düşüncesini vermektedir.

Çalışmamızda taradığımız divanlardan elde ettiğimiz hususları arz etmeye çalışacağız. Divanlarda göç -ifade edildiği üzere- insanın bireysel yolculuğunun bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan bu geçici âlemde bir misafir, bir göçmen olup kade-rin karşısına çıkardığı zaruri bir göçle karşı karşıyadır. İnsanın göç macerası dünyaya gelişle başlar ve bir ömür sürer. Şairlerimiz insanın ferdî göçünü türlü mecaz ve mazmunlarla ifade etmişlerdir. Tespit edebildiklerimizi sunmaya çalışacağız.

### **Dünya, Fena, Konak**

Dünya, insan denen göçmenin yolunda Allah'ın hazırladığı geçici bir menzil, bir konak, bir misafirhanedir. Yunus Emre insanı bir kuşa benzeterek dünyayı şöyle tarif etmektedir: Dünya hoş bir yerdir, önce baki/daimi imiş gibi insana bir his verir fakat türlü mekr ve hileleriyle onu usandırarak yeniden göçe zorlar:

Uçdum bir hoş yire kondum bu dünyâyı bâkî sandum  
İy yârânlar ben usandum kondum gine göçer oldum<sup>3</sup>

*Uçtum bir hoş yere kondum, bu dünyayı devamlı sandım. Ey dostlar ben (buradan) usandım; kondum (bir süre kaldım) yine göçer oldum.*

Dünya hoştur, güzeldir, insanı cezb eden özelliklere sahiptir. Bir kuş misali dünyaya gelen insan bu güzelliklere aldanır, oylanır; sonra bela ve musibetlere uğradıkça ana vatanını derinden özlemeye başlar.

Dünya bir imtihan salonudur. İnsan burada asıl vatani için hazırlık yapacak ve -dünya ömrüne göre- kısa bir süre sonra avdet edecektir. Hz. Âdem (as) Cennet'ten çıkarıldığına göre dünya aynı zamanda âdemoğlunun sürgün yeri olarak da telakki edilebilir. Dünya, yol üzerinde kurulmuş bir han, buraya konan göçmekte, dünya durmadan dolup boşalmaktadır:

Gün gelüp geçmekte vü câlem konup göçmekdedür  
Kâyinâtun yok mukîmi cümle bahr ü berr sefer<sup>4</sup> (Bâlî D.g.k.5/5)

*Gün gelip geçmekte, âlem/insanlar konup göçmektedir. Kâinatın yerleşeni/karar kılını yok; bütün kara ve deniz yolculuktur.*

Dünyada kimseye kalıcı değildir. Dünya da sonsuz değildir. Bütün mahlûkat sefer halindedir. Bütün kâinat mukarrer olan menziline doğru bir yolculuk halindedir. Denizler, karalar bundan ayrı değil. Hepsi için seferden başka seçenek yoktur.

Nesîmî<sup>5</sup> dünyanın faniliğine, geçici bir menzil oluşuna dikkat çekerek insanın buna aldanmaması hususunda ikaz eder:

3 Haz., Mustafa Sinan Kaçalın, *Yunus Amra Divân* (İstanbul: 2004), 160.

4 Betül Sinan, "Bâlî Çelebi ve Divanı: İnceleme-Metin" (Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

5 Haz., Hüseyin Ayan, *Nesîmî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990).

Dünyede câvidân evi kimse için yapılmadı  
Geç bu göçer harâbeden koy bu fenâ imâreti (Nesîmî D.g.417/2)

*Dünyada kimse için ebedi ev yapılmadı, (o halde) bu göçer, yıkılır evden vazgeç,  
bu geçici/ölümlü imareti terk et.*

Dünyaya gelen herkes eninde sonunda ecel şerbetini içip göcecektir. Bu dünya birçok insandan arta kalan bir harabedir. Her gelen biraz imar eder, bir süre oyalanır, sonra çekip gider. Ardında kalan dünya yıkımlara, yangınlara, talanlara uğrar; harap olur. Köşkler, saraylar zamana dayanmaz yıkılır, tozar gider. Bir imarettir, konanlar yer içer, evler, saraylar yapar, imar eder, ardında bırakıp gider. Bu geçerli durumları göz önüne alan şair dünyanın ikamet edilecek yerleşilecek bir yer olmadığını idrak eder:

İkâmet menzili sanma Ziyâ'î dâr-ı dünyâyı  
Serây-ı kârvândur bu konan göçdi gelen gitdi<sup>6</sup> (Ziyâî, D.g.495/5)

*Ziyaî, sen bu dünyayı ikamet edilecek/yerleşilecek bir yer sanma. Bu, bir kervan-saraydır, konan göçtü, gelen gitti.*

Sıradan bir söz gibi görünse de beyitte dile getirilen düşünce iç acıtıcı bir gerçeğin ifadesidir. Dünya ikamet edilecek, yerleşilecek bir yer mi; değildir kuşkusuz. Yol üzerinde yolcular için yapılmış bir kervansaraydır. Birçok yolcu buraya konup göçmüştür. İnsan böyle bir yerde ne kadar misafir kalabilir?

Dünya hayatı geçici olup ömür ne kadar uzun olursa olsun sonludur. Behçet Necatigil'in ifadesiyle açılıp kapanan bir parantezdir. İnsan bu ölümlü dünyada kaç yıl kalırsa kalsın sonunda sonsuzluk ülkesine göcecektir:

Ahret iklimine bir gün göçersün 'âkibet  
Bu cihân-ı fânide olsañ da şâh-ı tâc-dâr<sup>7</sup> (Nakşî D.g.LI/2)

*Bu fani dünyada taç sahibi bir şah da olsan sonunda bir gün ahiret ülkesine göçersin/göceceksin.*

İklim kelimesi ülke anlamına da gelir. Ebedi âlem kutsal kitaplarda anlatıldığı kadarıyla inanılan, bilinen bir ülkedir. O ülkenin padişahları, Allah'ın seçkin kullarıdır. Dünya şahları, orada aynı makamlarda bulunur mu, bilinmez... Dünya hayatında insanın en yüksek sosyal ve siyasal makamlarda bulunmasının ahirette geçerliliği yoktur. Musalla taşına konulunca bütün erkekler "er kişi", hanımlarsa "hatun kişi" olarak anılır. Bey olmak, zengin olmak, han, hakan olmak ölüme engel olamaz.

6 Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziyâî Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı: İnceleme-Metin* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002).

7 Emrah Ayhan, "Nakşî Divânı" (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniv. Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000).

İnsan yaşlanıp hastalıklar bedenini istila edince bir bezginlik kaplar, ruh kendiliğinden ahirete göçmeye eğilim gösterir:

Bu menzil-i fenâda yeter durduk ey ecel  
Göster kılâğuz ol bize rihlet tarîkını<sup>8</sup> (Hayreti D.g.421/2)

*Ey ecel, bu fani evde durduğumuz yeter, bize kılavuz ol da göç yolunu göster.*

Allah yarattığı insanı sonsuza göre programlamıştır. İnsan iç âlemine kulak verse bütün duygularının “ebet, ebet” dediklerini duyacaktır. Kimi zaman Allah, kulunu dünyadan usandıracak musibetler, hastalıklar verir ki o, fani olduğunu hatırlasın da daimi yerleşeceği âleme yarayacak amellerde bulunsun, iyilikler yapsın. Hastalıklar dayanılmaz olduğunda dünya kişiye dar gelir; çektiği ıstıraptan kurtulmak için ölümü arzular hale gelir. İşte o zaman şair Nakşî gibi durumuna razı olur ve ecele “Bana yol göster” demek ihtiyacını duyar. Unutulmaması gereken o yola layık azık hazırlanması hususudur.

Yol olabildiğince uzun, hele bir de kişi iyi hazırlanamamışsa, göç sıkıntılarıyla, zorluklarla dolu bir maceraya dönüşebilir:

Rihlet etdi derd ile dâr-ı fenadan can velî  
Şol mübarek cismini tâb-ı seferden saklasın<sup>9</sup> (Usûlî D.g.101/3)

*Can, bu fani evden dertle göçtü fakat (bari) mübarek cismini yolculuk hararetinden/sıkıntısından korusun...*

Şair, can, bu geçici âlemden göçmesine göçer de bari Allah bedeni yol zahmetlerinden korusa, esirgese diye iç geçirir. Ruh, tende emanettir. Uzun veya kısa tenle bir beraberliği olmuş, elde ettiklerini, işlediklerini beden vasıtasıyla yapmıştır; dolayısıyla yolculuğun zahmetini de beden çekmek durumundadır. Bedende hayat can iledir. Azabı veya mükâfatı da ruh bedenle tadacaktır.

### **Dünya Gurbeti**

İnsanlığın atası Hz. Âdem (as) Cennet’ten çıkarılarak dünyaya sınanmak üzere gönderildiğinden bütün evlatları gurbette dünyaya gelmiş birer gariptir. Bundan dolayı şairler dünyayı bir misafirhane, bir konuk evi olarak tasvir eder. Misafir olan için dünya tam manasıyla bir gurbettir. Diğer gurbetler bunun yanında sönük kalır. Ruhlar asıl vatanlarından dünyaya geçici bir süre için göç ettirildiğinden birer konuk, birer geçici göçmen olduklarını asla unutmamalıdır:

8 Haz., Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri, *Hayretî Dîvan* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981).

9 Haz., Mustafa İsen, *Usûlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990).

Gönül virme hazer kıl gel cihân bir dâr-ı gurbetdür  
Fenâdur menzili âhir dirîgâ cây-ı rihletdür<sup>10</sup> (Sehî D.k.18/1)

*Sakin, gel gönül verme; dünya bir gurbet yeridir. Yazık, sonunda menzili geçicidir, göçme yeridir.*

Klasik edebiyatımızda nasihat-nâmelerde, divanlarda, mesnevilerde sık sık “dünyaya gönül verilmemesi” tavsiye edilir. Hatta neredeyse dinî hayat bu yasak etrafında şekillendirilir dense abartılı olmaz. Ünlü tezkire yazarı Sehî Bey de bu kervana katılanlardan biri olarak ikaz görevini yerine getirmek için dünyanın “gurbet evi”, geçici bir menzil olduğunu hatırlatarak ona gönül vermenin doğru olmadığını söyler. Bunu söylerken de teessüf etmekten kendini alamaz. Aslında gönül ister istemez dünya güzelliklerine muhabbet eder. Şair insanın bu gönül eğilimini “dirîgâ” kelimesi ile ifade etmektedir. Bütün ikazlara rağmen gönül bu süslü, aldatıcı varlığa kendini kaptırır. Şair, kendi nefsiyle birlikte okuyucuları da uyarmak istemiştir.

İnsan sonsuz yaşamayı ister, bütün duyguları sonsuza ayarlanmıştır fakat dünya uygun bir yer değil. Onu var eden üzerine “fani” damgasını vurmuş, insanları imtihan etmek, sınamak için de kalemlerin tariften aciz kalacağı pek çok güzellikleri halk etmiştir. Dünyanın fani olduğunu bilir de kişi, gönlüne söz geçiremez; kendini kaptırır. Bu durumda söz vaiz ve nâsihlere düşer. Şairler sık sık vaiz ve nâsihlere tarizde bulunsalar da “iyiliği emretme, kötülükten sakındırma” emrini yerine getirmek için uyarılarda bulunma ihtiyacını duyarlar. Bu konularda yoğunlaşan bazı şairler nasihat-nâme, pend-nâme, öğüt-nâme başlığı altında müstakil eserler kaleme almış, edebiyatımızda köklü bir nasihat-nâme çığırını açmışlardır. Bu tür, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Şairlerin sık vurguladıkları husus, üstünde her bakımdan “fâni, ölümlü, geçici” damgası bulunan dünyanın insan için bir yerleşme yeri olmadığıdır. Bu gerçeğe rağmen insanlar, bir tür kendilerini aldatma duygusu ile dört elle dünyaya yapışır; fani, geçici olduğunu akıllarına bile getirmez, oturmaya, yerleşmeye yeltenirler. Bu noktada vaiz ve şairler araya girer, insanları uyarırlar: Dünyaya sakın gönül vermeyin:

Yoluna git oturmak kasdın etme  
Bu evden tîz göçer mihmân olanlar (Usûlî D.g.23/8)

*Yoluna git, oturmaya yeltenme; misafir olanlar bu evden çabuk göçerler.*

Yol uzun, yolcuya azık gerek. İnsan, bu dünyada yol nevalesini hazırlama yükümlülüğü ile karşı karşıyadır. O, misafirdir, yolcudur; menzile varması için bir an önce

10 Haz., Hakan Yekbaş, *Sehî Bey Divanı* (İstanbul: Kitabevi, 2010).

hareket etmesi lazımdır. Bu sebeple dünya iki kapılı bir hana teşbih edilmiştir. Bir kapıdan giren öbür kapıdan çıkar, gider. Hayat Kur'an'ın ifadesiyle gökyüzündeki bulutlar gibi göz açıp kapayıncaya kadar akar, geçip gider. İnsan aynaya bir de bakar ki saçlar ağarmış, bedenine türlü arızalar yol bulup girmiş. Bulut teşbihini ağır bulanlara, dünya hayatının şimşek parıltısı ve sürati içinde geçtiğini de hatırlatmak mümkündür. Yunus bu akışı şu nefis mısraı ile dile getirir:

“Hele bana şöyle gelir bir göz yumup açmış gibi”

### **Gam Misâfir-hânesi: Dünya**

Dünya, âdemoğlunun yolu üzerinde kurulan bir misafirhane, bir konuk evi olarak nitelendirilir. Bu tasvir dînî ve edebî metinlerde sık kullanılır. Dünya gurbetinde olan insan için bir süreliğine hazırlanan böyle bir konuk evine sürekli oturulacakmış gibi meyletmek hoş karşılanmaz. Kendini bilen kişi, Allah'ın dünya yolculuğuna gönderdiği kullarının yolu üzerinde bir gölgelik, bir dinlenme, bir soluklanma yeri olarak hazırladığı bu misafirhanede, bu darüzziyafede daimi kalamayacağını idrak eder; bu şuur ile hazırlığını yapar:

Rihlet etse can adem râhına doğru vaktidir

Bu misâfir-hâne-i gamda nice mihmân olam (Usûlî D.g.77/6)

*Bu gam, keder misafirhanesinde nasıl misafir olayım zira canın adem/yokluk yoluna çıkmasının tam doğru zamanıdır.*

Usûlî, dünyanın bir misafirhane olduğuna vurgu yaparken başka bir sıfatla daha niteliyor: *Gam misafirhanesi*. Kalbi ve aklı uyanık ve uyum içinde olanlar, gurbet diyarında geçici bir konuk evi olan bu dünyada sürekli asıl vatanlarına özlem içinde bir gam, keder halet-i rûhiyesi içinde olurlar. Şair, ebedî âleme gitme iştiağını duyduğunu yukarıdaki beytiyle ifade etmektedir. Gam çekip durmaktansa misafir olduğunu bilip yoluna bakmaktan daha isabetli bir durum olamaz. Usûlî, nasıl durayım, neden misafir olayım diye sorarken aslında cevabını da vermiş oluyor: Ben burada konuğum, geçiciyim, yoluma, yol hazırlığıma bakmam lazım... İstesem de kalıcı olamam...

Dünya sırrı açılmaz, çözülmaz, zor bir muammadır; pek çok insan konup geçti ama sırrını çözemedi:

Açılmaz goncanın ser-beste râzı gayra ey bülbül

Bu gülzâra konup göçtü senin gibi hezârânı<sup>11</sup> (Hayâlî D.g.426/2)

*Ey bülbül, goncanın örtülü sırrı başkalarına açılmaz; bu gül bahçesine senin gibi binlercesi konup göçtü...*

11 Haz., Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları 1992).

Hayâlî, bir gonca mazmunu ile konuya yaklaşıyor. Gonca iç içe sarılmış yapraklardan oluşur; vakti gelip yapraklar açılmadıkça çiçeğin görkemli hali görülemez. Goncanın sırrını anlayabilmek için açılmasını beklemek gerek. Kimse de bu sırrı çözebilmiş değil, diyor şair. Hezar kelimesi bin ve bülbül anlamında tevriyeli kullanılmış. Senin gibi binlercesi ve senin gibi bülbüller bu sırrı çözemedi. Aslında bir kuştan bu sırrı çözmesini beklemek de isabetli değil. Hayâlî, sen kuş halinle goncanın sırrını anlayamazsın demek istemiş olabilir. Dünya gül bahçesine –kurulalı beri– sayısız insan konup geçti. Çevresine bakıp durdu fakat muammayı çözemedi. Sırrı çözmek, muammayı anlamak için onu Yaradan'ın elçilerine kulak vermek, kitaplarına bakmak gerek.

Hayâlî, dünyayı bir gül bahçesine teşbih ediyor. Konuya tasavvuf penceresinden bakarsak, dünya kesrettir. Gül tomurcuk halindeyken vahdeti ifade eder. Açılması ise kesrettir. Bu evren esma-i ilahiye tecellilerinden ibarettir, dolayısıyla üzerinde vahdet damgası taşıyan kesrettir. Bu sırrı, vahdete aşına olmayanlar anlayamazlar. Şairin “gayr” dediği bu bigânelerdir. Bunlar bu bahçeye konar, yer içer; göçüp giderler. Oysa insandan beklenen bu sırrı yoklamak ve anlamaya çalışmaktır. Eşyanın varlıkların üzerinde bir kudret elinden çıktıklarını gösteren birlik damgaları vardır. Dış görünüşte, şekilde birbirlerine çok benzeyen varlıkların ayrıntılarda çok farklı oldukları görülür. Bu da bir tür ehadiyet tecellisidir.

Hakîkî, Hayâlî'nin yukarıdaki sözlerine açıklık getirmek istercesine konuya yaklaşıyor, örnek mi istersiniz diyerek padişahları, anlı şanlı bilgileri nazara sunuyor:

Kanı hüsrevân-ı âdil kanı âlimân-ı âmil

Varıp anda dutdı menzil kamu göçdi bu karadan<sup>12</sup> (Hakîkî D.m.441)

*Hani adil padişahlar, hani ilmiyle amel âlimler, onda varıp yerleştikten sonra buradan göçüp gittiler.*

Hani adaletleriyle nam salan hüsrevler/padişahlar, ilmi ile amel eden gerçek âlimler...? Tarih sayfaları aslında en etkili vaaz ve nasihat tablolarıdır. Anlı şanlı nice hükümdarın maceralarını insanlara anlatır. Dünyaya hükmeden, adaletiyle ünlü pek çok taç sahibi bu ölümlü dünyadan göçüp gittiler. İlimleriyle dünyaya kendilerini kabul ettiren âlimler de ölümden yakalarını kurtaramadılar; çekip gittiler, bâkî âlemde yerleştiler. Şairin bu iki zümreye vurgu yapması padişahların adil; âlimlerin ilimleriyle amel olmaları sebebiyle taşıdıkları üstün vasıflarından dolayısıdır. Allah katında makbul olan bu iki zümre de bu fani âlemde kalıcı olamamış, ebedi dünyaya göçüp yerleşmişlerdir. Bu tablo insanlar için önemli bir ibret vesikasıdır. İnsan bunları düşünüp kendine çeki düzen vermeli, uzun yolculuğu için erzak hazırlamalıdır.

12 Haz., Erdoğan Boz, *Yusuf Hakîkî Baba Dîvânı* (Ankara: Aksaray Valiliği, 2009).



Dünya süslüdür, alımlıdır, gönül çeler; insan buna aldanmamalı, yolcu olduğunu unutmamalı:

Ârâyîş-i dünyâya gönül virme Süheylî

Eñ soñ göçerüz n'eyleyelüm râh-revânuz<sup>13</sup> (Süheylî D.g.122/8)

*Ey Süheylî, biz yolcu yuz elimizden bir şey gelmez, eninde sonunda göçüp gideceğiz; (boş yere) dünyanın süslerine, bezeklerine gönül verme!*

Süheylî'nin, mahlas beytinde kendine ve dolayısıyla okuyuculara mesajı çok açık: Yolcu olan kişi dünyanın süslerine gönül vermemeli; sonunda göçüp gideceğinin bilincinde olarak bunlara kapılmamalı, gereksiz yere elini uzatıp sıkıntıya düşmemeli. Yolcu dünyanın üzerindeki geçici damgasını görerek asıl sahibine yönelip şükürle yoluna devam etmeli. İnsanın, kalıcı olmadığını bile bile dünya gül bahçesine sevdalanıp bağlanmasının, onu elde etme hırsıyla önüne geleni hırpalayıp kırıp dökmesinin bir manası yoktur. Çünkü bu dünyayı, nazdar yolcularının yolunda ebedî güzelliklere imrendirmek için süslü bir han olarak yaratan, kullarına daha güzel, ebedi bir âlemi de var etmiş, hazırlamıştır. Burada örneklerini göstererek kalıcı olana teşvik etmektedir. Bu güzel örneklerin asılları oradadır: Göz görmemiş, kulak işitmemiş, insanoğlunun kalbine hayali düşmemiş güzellikler, lezzetler oradadır.

Dünya geçici bir menzil, sonsuza dek burada yerleşip kalınamayacağına göre, insanın göç gerçeği ile yüzleşmesi kaçınılmazdır:

Dedi gam gitti vaslımla niçin eksik değil ahın

Dedim göçtüğü menzilde komaz mı kârbân ateş<sup>14</sup> (Ahmed Paşa g.127/6)

*(Sevgili bana), kavuşmama gam gitti, neden (halâ) ahın eksik değil dedi. Kervan göçtüğü yerde ateş bırakmaz mı, dedim.*

Ahmed Paşa, göç konusuna başka bir açıdan yaklaşıyor: Sevgili ile kavuşunca acıların bitmesi, yerine sevincin gelmesi beklenir. Oysa durum farklıdır. Âşık kavuşma anında bile ah vah ederek acı içinde kıvrınır. Sevgili, "İşte kavuştuk o halde neden ah çekip duruyorsun", diye sorunca tam anlamıyla şiirsel bir cevap veriyor: Dediğin doğru fakat sen de bilirsin ki kervan göçtüğü yerde ateş bırakır. Kervanlar kondukları zaman yeme içme ve geçici de olsa barınma ihtiyaçları için ateş yakarlar. Kervan göçünce geride bu ateşten izler bırakır. Âşık, sevgiliyle kavuşsa da aşk ateşi sönmez, artar; tekrar ayrılık yaşanabileceği korkusuyla üzülür, ah çekmeye devam eder. Dünya da insanlık kervanının yolunda ah ve feryatların eksik olmadığı bir menzil görünümündedir.

13 Haz., Mahmut Esat Harmancı, *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010).

14 Haz. Ali Nihat Tarlan, *Ahmed Paşa Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992).

Sevgili göçüp gitse de gönülde açtığı yaranın izi kalır:

Hayâlün gönlüme bir na'l kesdi gitdi sultânım  
Göçüp ol server-i hûbân yirinde bir kemân kaldı<sup>15</sup> (Behiştî D.g.268/4)

*Sultanım hayalin gönlüme bir nal kesti (nal gibi yara açtı) gitti; o güzeller önderinin ardında boyu kemana dönmüş biri kaldı.*

Na'l, "Hayvanların ayaklarına çakılan demirdir. Abdâlların vücutlarına nal veya nal şeklinde teneke koyup çuvaldız gibi şişlerle etlerine tutturdıkları Cumhuriyet'e kadar her zaman görülürdü. Bu dâğlar, İmâm Ali ve oğlu İmâm Hüseyin aşkına yakılırdı... Nal ve elifli dâğlar bir âh manzarası gösterirdi."<sup>16</sup>

Yukarıdaki beyitte âşığın gönlünde sevgilinin hayalinin nal şeklinde bir yanık yarası meydana getirdiği ifade ediliyor. Sevgilinin hayali görünüp yitmiş, ardından bir nal/ yara bırakmış. Sevgiliden ayrılan âşığın ıstıraptan vücudu zayıflamış, beli bükülüp keman haline gelmiş. Bilindiği gibi keman oku fırlatan yay demektir. Âşık da aşk acısıyla adeta ateşe giren bir metal gibi bükülüp kalmış...

### Yerinde Duramayan Göçmen: Âşık

Âşık, sevgili peşinde konup göçen bir yolcudur:

Bagladum gam mülkine 'aşkuñla mahmil döstüm  
İsterem derdün göçüp menzil-be-menzil döstüm (Sehî D.g.300/1)

*Dostum, derdini menzil menzil arayıp bulmak üzere gam ülkesine doğru aşkınla yükümü bağladım.*

Sehî Bey, sevgili peşinde koşan âşığı gam ülkesine yükünü bağlayan bir seyyaha benzetiyor. Mahmil, "mahfe, deve üzerine konulan -iki kişinin bineği- sepet"<sup>17</sup> Şair, kalbindeki aşkla gam ülkesine doğru mahmilini bağlamış, sevgilinin derdini aramaya koyulmuş. İstemek aynı zamanda aramak anlamındadır. Sevgili konup göçtüğü için şair de onun peşinde göçüp durmaktadır.

Sevgili, göçüp gittiği gece âşığın canında hasret yaraları açıp bırakır:

Dâg-ı hasretler kodı rihlet şebinde cânuma  
Od çıkub na'l-i semend-i şeh-süvârumdan benüm<sup>18</sup> (Zâtî D.g.886/2)

*Ayrılık/göç gecesinde, yiğit süvarimin atının ayaklarından sıçrayan kıvılcımlar canıma özlem yaraları açtı.*

15 Haz., Yaşar Aydemir, *Behiştî Divanı* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000).

16 Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, haz., Cemal Kurnaz (İstanbul: H Yayınları, 2009), 347.

17 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), 655.

18 Haz., Ali Nihat Tarlan, *Zatî Divanı*, c. II (İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970).

Yukarıdaki beytin ikinci mısraında âşığın canında meydana gelen yanık yaralarının sırrı açıklanıyor: Sevgilinin yola çıkan atının ayağının nalından sıçrayan kıvılcımlar şairin canını tutuşturup yakmıştır. Yanık yaralarının sebebi olarak bu gösteriliyor. Aslında şair de asıl sebebin ayrılık acısı olduğunu bilmiyor değil fakat şairane bir nedene bağlamayı tercih ediyor. Sevgili, gece yola çıkmıştır. Gece dört nala giden atın nalının taşlara çarpmasında hâsıl olan kıvılcımlar daha iyi görülür. Zâtî, ayrılık acısı ile kıvranıp dururken derdini güzel bir sebebe bağlayarak ifşa etmektedir: Hüsn-i ta'lil...

Divan şiirinde vatan, sevgilinin bulunduğu yerdir. Buradan ayrılmak ise âşık için trajik bir göç anlamı taşır:

Kûy-ı dilberden sefer kıl dirsın ey nâsîh bana

Göç kolay ammâ aña sabr eylemek bisyâr güc<sup>19</sup> (Gelibolulu Âlî D.g.54/3)

*Ey nasihatçi, bana sevgilinin semtinden ayrıl, uzaklaş dersin; göç kolay da ona sabretmek çok güç...*

Sevgiliden ayrılmak âşık için son derece çetin bir durumdur. Öğütçü, vaiz, âşığa sevgilinin diyarından ayrılmayı tavsiye eder fakat bunun ne kadar acı verdiğini düşünmez. Âşık için göç kolaydır, pılıyı pırtıyı toplayıp yola çıkmanın zor bir tarafı yoktur da sevgiliden ayrılmak çok güç gelir. Nâsihin bunu anlamasını beklemek de bir o kadar güçtür.

Rihlet: Göç, göçmek, ölüm.<sup>20</sup> Bu mazmun şiirlerde sık kullanılır. Rihlet kelimesi ölüm acısını hafifleten bir anlam zenginliğine sahiptir. Ölüm bir yolculuktur, son değildir. Gidilecek kalıcı bir dünya vardır. Kimi zaman da göç anlamına gelen rihlet kelimesi şair için estetik bir oyun aracı olur:

Yüzüne kıldı teveccüh ser-i zülfünden dil

Şâmdan göçtü ve azm eyledi Beytü'l-Hareme (Ahmed Paşa 275/4)

*Gönül saçının ucundan yüzüne yöneldi; Şam'dan göçtü, Beytü'l-haram'a doğru yola çıktı, yürüdü.*

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü Kâbe'ye teşbih edilir. Şâm kelimesinin bir manası da akşamdır. Şair kelimelerin bu ikinci anlamlarını çağrıştıracak biçimde beytini inşa eder. Gönül, sevgilinin siyah zülfünün ucundan yüzüne yönelir. (Zülûf yüzün iki yanından sarkan saç lülesi.) Gönül bu saçın ucuna takılmış olup Beytü'l-Harem'e teşbih edilen yüze ulaşmaya çalışır. Şairin çizdiği tablo gerçekten güzel, hayali heyecana getiren bir manzara...

19 Haz., Kudret Altun, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı* (Niğde: Özlem Kitabevi, 1999).

20 Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1044.

Kavuşamayan âşık için vatandan gurbete, hatta ahiret âlemine gitmek tercih edilir bir hal olur:

Derd-ü-hasretle cihândan baña rihlet yegdür  
Ki vatandan sanemâ 'âşika gurbet yegdür<sup>21</sup> (Cafer Çelebi.g.64/1)

*Dünyada dert ve hasretle yaşamaktan göçmek/ölmek yeğdir. Zira ey sevgili âşık için gurbet vatandan yeğdir.*

Dünya gurbet, asıl vatan ahirettir. Kavuşma yeri ebedi âlemdir. Gerçek sevgili, insanda sevme duygusunu yaratan, esmasının tecellileri ile bu evreni güzelleştiren cemâl-i mutlak sahibi olan Allah'tır. O'na gerçek manada kavuşmak ise ancak ukbâda olur. Dünya güzelleri kalbi meşgul eden sanemler/putlardır. İnsan, yüzünü mecazdan hakikate çevirmeli ve asıl sevgiliye gidecek yolu bulmalıdır.

İnsan yaşlandıkça sevdikleri, yaşlıları, dostları birer birer sonsuzluk diyarına göçer; geride derin bir özlem duygusu kalır:

Her biri kasr-ı cinâna rihlet itdi şâdmân  
Mihnet ü gussa diyârında bizi mahzûn kodı<sup>22</sup> (Hamdullah Hamdî D.g.CCII/2)

*Her biri Cennet köşklerine sevinçle göç etti; keder ve sıkıntı diyarında bizi mahzun bıraktılar.*

Hamdullah Hamdî, sâlih dostlarının bu dünyadan göçerek Cennet köşklerine yerleştiklerini ve onların ardında özlemle mahzun kaldığını söylüyor. Ona göre bu dünya bir gam, keder, tasa diyarıdır. Bunun zıddı olan beka diyarıdır. Şair ebedî âleme duyduğu iştihakı hüznü bir üslupla dile getiriyor.

Klasik şiirimizde çok kullanılan kelimelerden biri mazmunlaşan rihlet daha çok ahiret yolculuğu anlamında karşımıza çıkar:

Verdi rihletten haber mûy-i sefid ü rûy-i zerd  
Çihre-i handânı vü zülf-i perişânı unut<sup>23</sup> (Fuzûlî D.g.45/2)

*Ak saçlar ve sarı yüz göçten/ölümünden haber verdi. Gülümseyen yüzü ve dağınık saçları unut...*

Saçların ağarması yaşlılık belirtisi olduğu gibi, ebedî âleme yolculuğun yaklaştığını gösteren en önemli işaretlerden sayılır. Fuzûlî, ağaran saçlarına ve yaşlılıktan sararan yüzüne bakınca artık seferin yaklaştığını, gençlik zamanını ve kalbini çelen taze

21 İsmail Erünsal, *The Life and Works of Tacî-zâde Ca'fer Çelebi: With Critical Edition of his Divan* (İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, 1983).

22 Haz., Ali Emre Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî Divanı* (Kültür Turizm Bakanlığı, e-kitap), 84.

23 Haz., Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990).

yanakları unutma vaktinin geldiğini hatırlıyor ve hüznle yolculuk zamanının çatığı-  
nı ifade ediyor.

Yahya, ferdi bir göçü şu beyitte dile getirir:

Rûz-ı rihlet oldı gitdüm Şâm-ı gurbetden yana

Yola düşdüm nâle vü âh ile mânend-i sabâ (Yahya Bey D.müs.15-VII/1)

*Göç günü oldu gurbet akşamından/Şam'dan yana gittim. Saba yeli gibi ah vah ederek yola düştüm.*

Hayretî'nin beytinde ifadesini bulan gerçeği Yahya biraz daha açıklayarak veriyor. Göç günü sabaha karşı gurbet diyarına doğru saba yeli gibi yola çıktığından bahsediyor. Bu yolculuk isteksiz olmalı ki şair saba yeli gibi ah ve feryat ederek gittiğinden söz ediyor.

İnsan, bu dünyaya ağlar gelir, ağlar, gider:

Cümlemüz 'âleme ağlar gelür ağlar gider

Ebedi rahatı yok ruha dem-i rihlet var (Yahya Bey, D.g.66/2)

*Hepimiz dünyaya ağlar gelir, ağlar, gideriz. Ruha sonsuz rahat yok, göçme/ölüm anı var.*

İnsan doğarken ağlar. Ölürken hem kendi hem de ardında kalanlar ağlar. Kısacası ruha bu dünyada rahat ve huzur yoktur. Huzurlu anlar kısadır; gelip geçicidir. Asıl vatanına özlem duyan ruh sürekli huzursuzdur. Bu huzursuzluğu herkes aynı oranda hissetmeyebilir. Ancak insan ruhuna kulak verse, vicdanının sesini dinlese bu iç fer-yadını duyabilir.

### **Yolcunun Atının Ayağına "Saçı" Saçılır**

Dem-i rihletde olur atun ayağına nisâr

Pür olup encüm-i dürrî ile bu yidi tabak (Yahya Bey D.g.32/12)

*Göç sırasında atın ayağına saçılır, bu yedi kat gökyüzü yıldız incileriyle dolar.*

Yolcunun atının ayağına inciler, mücevherler saçılması eski bir adet olmalı. Şair, bir gece yolculuğunda yedi kat göğü süsleyen yıldızları atın ayağına saçılan saçılar olarak görmekle bir hüsn-i ta'lil yapmaktadır.

### **Yol Armağanı**

Yolcu, gittiği yere yanında bir armağan götürür. Ebedî yolculuğa çıkanların da yaraticılarına armağanlarla gitmeleri gerekir. Bu armağan tabii olarak iyi amelden başka değildir:

Rıhlet gününde derdüñi dilden ayırma kim  
Azm-i sefer kılanlara lâzımdur armağan (Nev'î D.g.379/2)

*Göç gününde derdini yanından ayırma zira yola çıkanlara armağan götürmek lazımdır.*

Nev'î, ebediyete göç anı olan ölümden kişinin gönül derdini armağan olarak götürmesi gerektiğinden söz ediyor. Gönül derdi aşktır; özellikle hakiki aşktır. Çünkü asil sevgili başka armağan kabul etmez; onun katında makbul olan hakiki aşktır. Gönül asil sevgiliye duyduğu iştıyakın, özlemin acısını armağan olarak götürürse makbul olur. Mecazî güzellere duyulan aşk kişiyi bu yolculukta esenliğe çıkaramaz.

Ten zâr u nizâr oldu belüm iki bükildi  
Cân rıhlet idüp tayy-ı mekân eylemek ister<sup>24</sup> (Nev'î-zâde Atayı D.g.72/2)

*Ten zayıf ve güçsüz oldu belim büküldü; can göçüp mekânı geçmek ister.*

İnsan sağlıklı ve mutlu iken ölümü arzu etmez, istemez. Bazı musibetler ve hastalıklar olur ki insan dünyadan bezip bir an önce ahirete göçmek isteyebilir. Allah, kimi zaman kullarını dünyadan usandırarak ebedî âleme gitme arzularını kamçılar. Âlî, beden zayıfladığını, belinin büküldüğünü, yaşamının bir külfet bir sıkıntı olduğunu dile getirerek canının artık mekân değiştirmek istediğini söylüyor.

Dünya kimseye kalmaz, vakti geldiği zaman sonunda herkes göçüp gidecektir:

Çeküp câm-ı fenâyı rıhlet itdi mest ü lâ-ya'kil  
Eger Fagfûr eger Cem'dür eger İskender ü Dârâ (Süheylî D.g.18/4)

*İster Çin hükümdarı ister Cem, ister İskender ve Dârâ olsun, herkes yokluk kadehini içip sarhoş ve aklı başından gitmiş olarak göçüp gitti.*

Süheylî, ölümün gerçek anlamda eşitliği sağladığını vurgulayarak bu gerçek karşısında imparatorların, dünyaya nam salan Cem, İskender ve Dârâ gibi doğunun ve batının ünlü cihangirlerinin eşit olduğunu vurgulamak istiyor. Bu isimleri sayılan tarihin öve öve maceralarını bitiremediği hükümdarlardır. Hepsi ölüm şarabını içip can verme sarhoşluğunu yaşamışlardır. Krallar, imparatorlar böyle de sıradan insan bundan azade mi; elbette değil...

**Kârbân/kervan:** Kervan, kârbân, insanların toplu halde bir yerden bir yere göçmeleri halidir. Eski zamanlarda böyle toplu halde yapılan yolculuklar emniyet açısından son derece zorunluydu. Bu yolculuklarda kervan muhafızları türlü saldırılara karşı kervanı korur, kollardı. Şairler kervan mazmunuyla türlü mana oyunları yaparlar:

24 Saadet Karaköse, "Nev'î-zâde Atayı Divanı: Kısmî Tahlil-Metin" (Doktora Tezi, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

Hattuñ ki yüzüne taraf-ı zülfünden gelür  
San Rûm iline Çinden irer kârbân-ı müşk (Nizâmî D.g.66/4)

*Ayva tüylerin yüzüne saçlarının tarafından gelir; sanki Rum eline Çin'den müşk kervanı gelir.*

Zülûf yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi olduğundan ayva tüyelerinin üzerine yayılır. Bakıldığında ayva tüyelerinin zülûflerin altından yüze doğru yayıldığı görülür. Zülûf kıvrımlı olduğundan tevriyeye imkân tanıyan “çin” kelimesiyle ifade edilir. Çin'in kuzeyindeki Hıta ülkesinde yaşayan ceylanın göbeğinden müşk elde edilir. Klasik şiirde saç, kıvrık oluşu, renk ve kokusu itibarıyla Çin'i hatırlatır. Şair, beytini bu bilgiler zemininde oluşturur. Zülûfün altından yayılan ayva tüyleri veya genç yüzdeki ince sakal Çin'den beyazlığın sembolü olan Anadolu'ya gelen müşk kervanını andırır.

### **Akıl ve Sabır Kervanı**

Osmanlı şiirinde akıl ve sabır kişinin bir tür kervanı olarak nitelenir. Bu kervanın yol kesen tehlikesi bir güzeldir. Güzel eşkiya akıl ve sabır kervanının yolunu kesip yağmalayabilir:

'Akl u sabrum kârbânın urdı bir kâfir benüm  
Hey müselmânlar meded kim çok ziyân oldu baña<sup>25</sup> (Âhî D.g.5/2)

*Akıl ve sabır kervanımı bir kâfir vurdu. Ey müslümanlar (imdat) zira çok zararım oldu.*

Aşk bir gönle girdi mi akıl ve sabır firar eder. Şair bu durumu kervanın eşkiya tarafından soyulmasına teşbih ediyor. Şair, müslümanlardan yardım diliyor zira güzel eşkiya dini, imanı olmayan bir kâfirdir. Aşğın aklını, sabrını yağmalayıp almış, onu çok büyük zarara uğratmıştır. Ahî, bu konuda imdat istemenin yararı olmadığını bilir ama yine de bir şair refleksiyle müslümanlardan yardım dilemekten kendini alamaz. Oysa bu güzel eşkiyaya karşı kimsenin yapabileceği bir şey yoktur...

### **Gece Yolculuğu**

Klasik şiirimizde kervan kelimesiyle ilgili geniş bir kullanım alanı olduğu görülür. Kervanların gece yolculuk yapması tehlikelidir. Özellikle derbentlerde (boğaz, dar geçit) yol kesiciler tarafından pusuya düşürülüp soyulabilir. Şair, gönlü kervana teşbih ederek korkularını dile getirir. Siyah saçlara dolanan gönül eşkiya korkusundan titreyen yolcuya teşbih edilir:

Zülfünde dil harâmî gözünden hazer ider  
Derbend içinde gice kalan kârbân gibi<sup>26</sup> (Figânî, g.99/2-3)

25 Haz., Mustafa Sinan Kaçalın, *Âhî Divân* (1996).

26 *Figânî Divanı*.

*Gönül, saçlarının içinde harami gözünden, geceleyin derbent içinde kalan kervan gibi sakınır.*

Sevgilinin gözü haramiye (haydut, yol kesici) benzetilir. Bu yol kesicinin hedefi âşığın gönlüdür. Sevgilinin karanlık gece gibi saçlarına dolanan gönül, göz eşkiyası tarafından yağma soyulur. Şair bu durumu derbent içinde yolu kesilen kervana benzetir. Dar geçitte tuzağa düşen kervanın kaçacak yeri yoktur. Figânî'nin çizdiği tablo son derece muhayyel ve çarpıcı.

### **Feryat, Ah ve Nâle Kervânı**

Kimi şairler feryat ve iniltileri kervana teşbih ederek muhayyel, zevkli tablolar çizmişler:

Feryâd u âh u nâle senüñçün revân olup  
Râh-ı gama çekildi gider kârbân olup<sup>27</sup> (Yakînî D.g.16/1)

*Senin için feryat, inilti ve ah yürüyüp gam yoluna kervan gibi çekilip gider.*

Âşık, sevgiliye kavuşamamanın acısıyla sürekli ah çeker, inler, feryat eder. Ardı arkası kesilmeyen ahlâr, iniltiler katar halinde giden kervanı andırır. Bu kervanın gittiği gam yolu ise keder, üzüntü yoludur. Şair, ıstırabının sürekliliğini ve acısını kervan mazmunuyla dile getirmiştir.

**Hat Kârbânı:** Ayva tüyleri, sakal kervanı.

Hâzık aşağıdaki beyitte esprili bir ifade ile sevgilinin yaşlılık durumunu kervan teşbihi ile anlatıyor:

Bûs-i izârı şimdilik âteş bahâsına  
Geldikde kârbân-ı hatı râyegânlanır<sup>28</sup> (Hâzık D.g.74/4)

*Yanağını öpmek şimdi ateş pahasına; ayva tüyleri kervanı geldiğinde ucuzlar...*

Sevgili gençken istiğna sahibidir, âşıklarına yüz vermez; ona yaklaşmak için ağır bedeller ödenmesini şart koşar. Sevgili yaşlanınca durum değişir; yaşlılık belirtisi olan ayva tüyelerinin kalınlaşım kararması ile eski kibir ve nahvetinden/gururundan eser kalmaz. Hâzık, ironik bir ifade ile sevgilinin yaşlılık psikolojisini dile getirirken kervan teşbihinden yararlanıyor. Hat, ayva tüyleri veya erkekte sakal teşbih-i belîğ yoluyla kervana benzetiliyor. Ayva tüyelerinin kalınlaşması ya da sakalın gürleşim yüzü kaplaması güzelliği azaltır. Bu durumda sevgili eski kibrinden, istiğnasından ister istemez vazgeçer.

<sup>27</sup> Haz., Ömer Zülfe, *Yakînî Divân: İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

<sup>28</sup> Hüseyin Güftâ, "Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992).



## Sevgilinin Semtine Giden Kervân

Eskiden yolun uzun olmasından dolayı ve daha çok da güvenlik kaygısıyla kervanlarla hacca gidilirmiş:

Hac niyetiyle terk-i sivâ eylemiş gönül  
Âmâde kûy-i yâra gider kârbân arar (Hâzık D.g.96/5)

*Gönül hacca gitmek niyetiyle dünyadan el etek çekmiş, sevgilinin semtine gidecek bir kervan arıyor.*

Beyitte hac niyetiyle gidilecek Kâbe aslında sevgilidir. Çünkü sevgilinin yüzü Kâbe'ye teşbih edilir. Şair, sevgiliye kendisini ulaştırabilecek bir kervan aramaktadır. Bu yolculuk için kendisini bağlayan bütün alakalardan elini eteğini çekmiş, gidecek bir kervan gözlemektedir. *Sivâ* kelimesi daha çok mâsivâ biçiminde kullanılır. Tasavvufî manalar taşır: Sufiler Allah'tan başka her şeye mâsivâ derler.<sup>29</sup> Beyte tasavvufî bakımdan yaklaşılacak olunursa, şairin kendisini Allah'a ulaştıracak bir yol ve yol arkadaşları aradığını söylemek mümkündür.

İnsanın beklediği, istediği, dost iline olan göçtür. Bu ülkeye gidecek kervan ise mana yolundan geçen kervandır:

Bî-tekellüf bulayım dirseñ eger kesdirme yol  
Dost iline râh-ı ma'nâdan göçen kârvâna bak<sup>30</sup> (Hasan Rıza D.g.27/6)

*Eğer dost eline zahmetsiz, kestirme yol bulayım derersen mana yolundan göçen kervana bak!*

Yolculuklar her zaman zahmetlidir. Hele eski zamanlarda bu zahmet daha da fazladır, zira yolculuk, binek hayvanları ya da yaya olarak yapılırdı. Mana yolculuğu zahmet bakımından maddî yolculuktan daha az sıkıntılı değildir. Dosta yolculuk söz konusu olunca işe tasavvuf girer. Bir mürşidin terbiyesinde ve birçok yol arkadaşı demek olan sâliklerle bu yol aşılmaya çalışılır. Bu yolculukta şeytan, nefis, gurur, kibir, haset, kin, nefret gibi eşkiyalar vardır. Hasan Rıza, mana yolundan gitmenin önemini hatırlatmaktadır.

## Ömür Kâfilesi

Kafile, birlikte yolculuk eden topluluk; zümre, fırka.<sup>31</sup> Birbiri arkasından geçen günler, aylar ve yıllardan oluşan ömür kafileye teşbih edilir:

29 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 321.

30 Gülay Karaman, "Hasan Rıza Divanı: İnceleme-Metin-Nesre Çeviri" (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

31 Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 552.

Gâfil kıyâs ider ki zamândur iden güzâr  
Bilmez ki 'ömri kâfilesidür göçüp giden<sup>32</sup> (Sakıb D.g.135/2)

*Gafil, zamanın geçtiğini zanneder, bilmez ki göçüp giden ömrünün kafilesidir.*

Gaflete dalan insan zamanın geçip gittiğini sanır; oysa bilmez ki akıp giden kendi ömrünün kafilesi, saatleri, günleri, aylarıdır. Kişi çoğu zaman ömrünün akıp gidişinin farkına bile varmaz. Klasik edebiyatta ve özellikle tasavvufi şiirlerde gaflet konusuna ve ömrün süratle geçmesine çok vurgu yapılır. Zaman, insan için söz konusu olup zincirlerle durdurulması, bağlanması mümkün olmayan bir gerçektir.

### **Yolculuğa Erken Saatte Çıkmak**

Gece ibadeti ukba/ebed yolculuğunda kişiyi sağ salım menzile ulaştırır:

Dün içre göçen kâfileler menzile irdi  
Kalk yatma yürü sen dahı çın-seher ile<sup>33</sup> (Günahkâr D.g.53/6)

*Geceleyin (yola çıkıp) göçen kâfileler menzile ulaştı, kalk sen de yatma sabah erken yürü.*

Kulu, Allah'a yaklaştıran nafile ibadet ve zikirlerdir. Nafilenin en makbul zamanı herkesin uykuda olduğu gece saatleridir. Kişi eğer en sevgiliye varmak istiyorsa gece ibadetlerine devam etmeli. Herkesin uykuda olduğu saatlerde yapılan ibadetler makbul olup kişiyi dosta ulaştırır. Şair, sen de yatıp uyuma, gece erken saatlerde kalk, yol hazırlığı yap, demek istiyor.

### **Gönül Hicreti**

Hicret denince ilk akla gelen Hz. Muhammed'in (asm.) Mekke'den Medine'ye göçüdür. Oysa insan, âlem-i ervahtan yola çıkıp rahm-i maderden dünya gurbetine gönderilen ve tekrar asıl vatanına dönmek için önünde uzun ya da kısa yol bulunan bir yolcudur:

Gördi gönül hicretinin derdini  
Didi ki yâ rab neccinî mimmâ ahâf<sup>34</sup> (Kadı Burhaneddin G.987/11)

*Gönül hicretinin derdini görünce Allah'ım beni korktuklarımdan kurtar dedi.*

Dünya hayatından ahirete yolculuk birtakım tehlikeleri barındırır. Bu yolculukta kervan muhafızlarının, koruyucuların bir yararı olmaz. İnsan sadece Allah'tan yardım

32 Ahmet Arı, "Sâkıb Mustafa Dede: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni" (Doktora Tezi, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).

33 Murat Bilge, "Günahkâr Divanı Tenkitli Metin" (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

34 Haz., Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı* (İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981).

isteyebilir, O'na güvenebilir. Kadı Burhaneddin bu sebeple Allah'tan, kendisini korktuklarından koruması için dua ediyor. Bu yolda, gönlün Allah'tan başka sığınacağı, yardım isteyebileceği kimsesi yoktur.

### **Gelen Geçer, Konan Göçer**

Dünyada kalıcı olmak söz konusu değildir. Gelen gider, konan göçer:

Gelen geçer konan göçer nasib oldukça yir içer  
Ecel 'ömr ekinin biçer unutm ölümü zinhar (Günahkâr D.g.12/2)

Allah herkese bir ömür ve rızık tayin etmiştir. Dünyaya gelen kişi bir süre konaklar, kendisine tahsis edilen rızıkını yer ve yolculuğuna devam eder. Ömür bir ekindir, dünya toprağında ekilir, yeşerir, büyür, başak bağlar ve geldiği yere döner. İnsanın ölümü her zaman akılda tutması gerekir. Bu hatırlama insana fani olduğunu hatırlatır, onu günahlardan, yanlışlardan korur.

### **Kus-ı Rahil, Kûs-ı Rihlet**

Kûs-ı rihlet, kûs-ı rahil bu terkipler göç davulu ve ölüm anı anlamında kullanılır. Kus deve sırtında taşınan büyük davul olup ordunun, kervanın harekete geçtiğini duyurmak için çalınmakla birlikte şiirlerde daha çok mecazî anlamıyla ölümü ifade eder:

Âhır çalındı kûs-ı rahîl itdüñ irtihâl  
Evvel konagun oldu cinân bûstânları<sup>35</sup> (Bâkî D.t.b.VI/7)

*Sonunda göç davulu çalındı, göçtün, ilk durağın cennet bostanları oldu.*

Bâkî, "Müminin kabri ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur" hadis rivayetine telmihte bulunuyor. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk durağının, kabrinin cennet bostanları olduğunu söylüyor.

Vefatlar, insanlarda derin acılar uyandırır, kimi zaman yas feryatları ayyuka çıkar:

Güm güm cihânı nâleler inletdiler yâhûd  
Mevtâyâ kûs-ı rihlet-ile nevbet urdılar (Bâlî D.g.19/5)

*Dünyayı güm güm feryatları inletdiler ya da mevtaya göç davulu ile nevbet tuttular.*

Cenazelerin kaldırılması en acılı manzaralardır. Ölenin ardında kalanların ağlamaları, feryat ve bağışmaları şairde bir mehter nevbeti çağrışımı yapıyor.

Kimi zaman şairler haset duygusunu ve kaçıp firar etmeyi *kûs-ı rihlet* metaforu ile ifade ederler:

35 Haz., Sabahattin Küçük, *Bakî Divanı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994).

Görse nev-âyînümi Nevâyî bu resm ile  
Mülk-i sühanda urur idi kûs-ı rihleti (Figânî D.g.90/5)

*Nevâyî benim bu yeni tarz şiirimi görse şiir ülkesinde göç davulunu çaldırır (ade-me) kaçardı.*

Figânî şairliğinden o denli emindir ki şiirlerini okuduğunda Ali Şir Nevâyî'nin şiir ülkesini terk edeceğini ileri sürer. Buna şairane bir mübalağa desek yeridir.

### **Ayrılık Diyarına Göç**

Ayrılık, klasik şiirde en sık işlenen temalardan biridir. Ayrılık, ölümlle eş değer hat-ta daha da acı kabul edilir:

Tutdum diyâr-ı fûrkâte rûy-ı 'azîmeti  
Ey nâle turma çal demidür kûs-ı rihleti<sup>36</sup> (Hayretî D.g.423/1)

*Yönümü ayrılık ülkesine tuttum, ey inilti tam zamanıdır durma göç davulunu çal.*

Hayretî, bulunduğu yerden ya da sevgiliden ayrıldığı bir anın hareketli tablosu-nu çiziyor. Şair ayrılık acısını *kûs-ı rihlet* çalmakla ifade ediyor. Kervan yola çıkmıştır; gidilecek yer ayrılık ülkesidir. Şairin bu gidişi durdurmaya gücü de kuvveti de yok. Elinden sadece feryat ve figan etmek kalıyor.

İshak-ı Üskübî<sup>37</sup> baki âleme göçü şu çarpıcı beyitlerle dile getirmiştir:

Kimi hayrân kimi giryân kimi bî-hûş gider  
Kimisi yel gibi olup kurı sevdâda yeler (Üsküplü İshak D.Mus.2-II/1)

*Kimi hayran, kimi ağlayarak kimi aklı başından gitmiş olarak gider; kimi de rüz-gâr gibi kuru sevdalar peşinde koşar.*

İnsanların farklı istekler peşinde koşmaları neticeyi değiştirmez; sonunda hepsi ister gülerken ister ağlayarak terk edip gider.

İshak, dünyada herkesin farklı bir görünüşü, değişik bir geçim tarzı vardır.

Hâl dili ile sûrnây-ı ecel diñle ne der  
Kûs-ı rihlet çalınur geldi gider geldi gider (Üsküplü İshak D.mus.2-1/2)

*Ecel zurnası hal dili ile neler söyler dinle: Göç davulu çalındı, geldi gider, geldi gider...*

İshak, "geldi gider, geldi gider" redifiyle ölümün nasıl da ansızın gelip istediğini alıp gittiğini ifade ediyor. Her gün pek çok insan ecel şerbetini içip aramızdan

36 Abdülkadir Karahan, *Figânî ve Divançesi* (İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1966).

37 Haz., Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri, *Üsküplü İshak Divanı* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1990).

ayrılıyor. Dünyaya gelmekle gitmek arasındaki süre son derece kısa. İnsanoğlu birbirinin ardı sıra gelip gidiyor:

Turmadın gitmededür 'ömrümüzün kâfilesi

Kûs-ı rihlet çalınur geldi gider geldi gider (Üsküplü İshak D.mus.2-II/2)

*Ömrümüzün kâfilesi durmadan gitmededir, göç davulu çalınır, geldi gider, geldi gider...*

Kabir ağzını açmış insanı beklemekte, her an sayısını bilemediğimiz pek çok insan aceleyle aramızdan ayrılıp gitmektedir. Ölüm vakti ansızın gelir; bir an önce tövbe etmek gerekmez mi?

Kulağuna şadâ-yı kûs-ı rihlet çalınur âhır

Henüz irişmedin nevbet inâbet kılsañ olmaz mı<sup>38</sup> (Nev'î D.terc.b.7-I/5)

*Sonunda kulağına göç davulunun sesi çalınır, henüz sıra sana gelmeden tövbe etsen olmaz mı?*

İnsanı aldatıp gaflete düşüren ebediyet tevehhümüdür. İnsan yanı başında ölüp gidenleri görür fakat bunun bir gün başına gelebileceğini düşünmez, günah işlemeye devam eder. Oysa insana gereken bir an önce tövbe edip iyi bir kul olma çabası içine girmesidir. Ecel kapıya dayandığında tövbe etmenin kişiye bir yararı olmaz.

Ömür yel gibi eser geçer de insan ibret almaz:

Çalındı kûs-ı rihlet kâfileñ turduñ göçürdüñ tut

Akarsu gibi çağlarsın eser yil gibidür 'ömrün<sup>39</sup> (Ravzî D.g.143/6)

*Göç davulu çalındı, kâfileni kalktın geçirdin say, akarsu gibi çağlarsın, ömrün yel gibidir/eser geçer.*

Ömür çok çabuk geçer. Dünya yolculuğunda kişi birçok kez yer değiştirir, konup göçer; sonunda ecel kapıya dayanır.

Ölüm korkusundan dünya titrer, göç davulu/ölüm anı gök gürültüsü gibi ürperti verir:

Ra'da benzer kûs-ı rihletler hemân

Havf ider savt u sadâsından cihân<sup>40</sup> (Yahya Bey D.Nev'-i diğeri 6)

*Göç davulları, ölüm ilanları gök gürültüsüne benzer; onun sesinden, sedasından dünyalar titrer.*

38 Haz., Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri, *Nev'î Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977).

39 Haz., Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

40 Haz., Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977).

Ölümler, kopardıkları velveleler ile gök gürültüsünü andırır; insanlar kaybettiklerinin ardından ağlaşır, feryatları ayyuka çıkar. Ölüm korkusundan titremeyen insan nadirdir; Nebiler ve veliler müstesna. Onlar gittikleri yeri bildiklerinden, kavuşacakları sevgiliyi esmasıyla bihakkın tanıdıklarından gülerek giderler.

Ölümün ne zaman kapıyı çalacağı bilinmez:

Vakt-i rihletdir hemân cün kim çalındı tabl u kûs  
Nîm-şeb irdi sadâyile nidâ ider horûs<sup>41</sup> (Nebzî D.g.249/1)

*Gece yarısı erişti, horos öter: Göç/ölüm vaktidir hemen davul ve kös çalındı.*

Ecel davulunun ne zaman çalınacağını Allah'tan başkası bilemez. Saati, vakti geldiğinde ister gündüz ister gece yarısı olsun göç davulu çalar ve vakti gelen uzun yolculuğuna çıkar.

Ten, ruhu hapseden bir kafestir, ebed diyarına gitmek isteyen ruh bu kafesten kurtulmak için çırpınır:

Ey murg-ı sîne gûş et çalmakda kûs-ı rihlet  
'Azm-i diyâr-ı yâr et besdir kafes cezâsı<sup>42</sup> (Âsaf D.g.163/5)

*Ey gönül kuşu dinle, göç davulu çalınmakta; sevgilinin diyarına yolculuk var, kafes cezası yetmez mi?*

Ruh, kafese kapatılmış bülbüle teşbih edilir. Bülbül, altın kafeste olsa bile asıl vatanı olan gül çalılıklarını nasıl özlerse ruh da geldiği beka diyarını özler. Dünya hayatı insanı gaflete düşürüp asıl vatanından habersiz hale getirirse de ruhun duyduğu özlemlerin temelinde bu asıl vatan hasreti yatar. Şair, gönül kuşuna sesleniyor: Duy, göç davulu çalıyor, vakit geldi, özgürlüğe kavuşmanın saati gelip çattı. Çektiğin kafes cezası bitti; artık özlediğin sevgiliye kavuşma anıdır, yola çık!

**Bang-i rihlet:** Göç sesi, çan sesi, ölüm sesi:

Yeter oldu kulağa bang-i rihlet dehr bâğından  
Ne durmuşsun temâşa-yi gül-i ruhsâr yetmez mi (Fuzûlî D.g.289/4)

*Dünya bahçesinden kulağa göç davulunun sesi gelmeye başladı. Ne duruyorsun, güle benzeyen yanağın teması kâfi değil mi?*

Kervan mola verdiği bir yerden başka bir yere göçerken yolcuların uykudan uyanması veya hazırlanması için davul çalınır. Buna *kûs-ı rihlet* (göç davulu) derler. Dünya

41 Haz., Sait Okumuş, "Nebzî Divanı: İnceleme-Metin" (Doktora Tezi, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

42 Haz., Hasan Kaya, "Âsaf ve Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin" (Doktora Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırma Merkezi, 2009).

bir bahçeye benzer. Şair durup bahçedeki gülleri seyre dalmış. Dünya bahçesinde gül yanaklılar vardır.<sup>43</sup> Şair, gafletten uyandırmak için nefesine ve okuyucuya sesleniyor; ölüm vakti geldi. Sen hâlâ dünya gül bahçesinde gül yanaklıları seyretmedesin. Daha ne zaman uyanacaksın?

**Kûs ve Nefir:** Davul ve boru... Ölüm...

Bazen davul sesi de insanın kulağına girmez:

Niceye deg yatırsarsın bu gaflet içre 'âzîz  
Uyan ki kâfile göçdi çalındı kûs ü nefir (Günahkâr D.g.11/2)

*Daha ne zamana kadar yatacağsın, uyan kâfile göçtü; kûs ve nefir/boru çalındı.*

Ülfet, alışkanlık gerçeğin üstünü örten ince bir örtü olmasına rağmen onu aralayıp hakikati görmek her zaman mümkün olmaz. Günlük hayat böyledir. Sağ ve selamette isek hastalık, yokluk, ölüm aklımıza gelmez. Oysa süratle yaklaştığımız göç saati gelip çatmaktadır. Şair günahkâr, bu duygularla insanları uyarmaya çalışıyor. Boru çalındı, kervan yola çıktı, gaflet uykusundan uyan, aksi takdirde çölde bir başına kalacaksın.

### **Aşk Kafilesi ve Bang-i Ceres**

Şairler kimi zaman insanın kendinden göçünü kastederek aşkı bir göç olarak te-lakki edebilirler:

'İşk bir kâfiledür rihlet ider kendinden  
Her kimin gûşına irdi ise bang-i ceresi<sup>44</sup> (Hayretî D.g.441/6)

*Aşk, kimin kulağına çanın sesinin çalındığı herkesi kendinden göçüren bir ka-filedir.*

Hayretî'ye göre aşk kendinden göçen bir kâfiledir. Aşkın çan sesi (*bang-i ceres*) kimin kulağına girerse o, kendini kaybeder, bu sesin peşinden gider. Bu beyitte bir Mecnun mazmunu seziliyor. Kendinden geçip gidenlerin sembolü Mecnun'dur. Aşkın çağrısına uyarak çölleri mesken edinmiş; vahşi hayvanlarla düşüp kalkma yolunu seçmiştir. Leyla geldiği zaman da sevdiğini tanımamış. Kısacası aşk çağrısı ile kendinde göçmüş, gitmiş. Mecnun gibi, hangi insanın kulağına aşkın çağrısı ulaşsa o da kendinden göçer. Klasik şiirde aşkın akıl sınırları dışına çıkmasına dair pek çok güzel beyit bulmak mümkündür.

### **Bir Adımlık Yolun Yolcusu**

İnsan hayatının kısalığına dikkat çekmek için dünya ve ahiretin arası bir adımlık yol olarak tanımlanır:

43 Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1981), 719.

44 Çavuşoğlu ve Tanyeri, *Hayretî Dîvanı*.

Bir kadem menzil iken iki cihân merhalesi  
Yüklenür zâd-ı gam u gussa-i dil râhilesi (Üsküplü İshak D.m.2-II/1)

*İki dünyanın arası bir adımlık yolken yük devesi (insan) gam, keder ve gönül ta-  
sasını yüklenir.*

Kısa yolculukta yolcunun yanına fazla eşya alması gerekmez. İnsanın dünya ha-  
yatı çok kısadır. Buna rağmen kişi olmadık üzüntü ve kederleri yüklenmekten geri  
durmaz.

**Zaruri Göç:** İnsan için bu dünyadan göçmek Allah'ın değişmez bir kanunudur:

Budur kânûnı dehriñ devr-i Âdemden berü bî-şek  
Gelen geçer konan göçer ki nevbet bizdedir hâlâ (Nebzî D.Kıt'a71/2)

*Bu dünyanın kanunu Hz. Âdem'den (as) beri böyledir: gelen geçer, konan göçer.  
Şimdi sıra bizdedir.*

Ölüm, insanoğlunun değişmez alın yazısıdır. Aslında yaratılan bütün varlıkların  
kaderidir demek daha doğrudur. İnsan hayatı boyunca çevresindekilerin göçüp gitti-  
ğini görür. Sonunda nöbet kendisine de gelir; buna çar naçar uymak zorundadır, zira  
bu değişmez bir ilahî kanundur.

Dünyaya çıplak gelir, çıplak gideriz. Başlangıç ve sondaki durumumuz aynıdır. Ara-  
da bir fark vardır: giderken yanımızda büyük bir amel yüküyle gideriz fakat bu yükü  
kimse görmez de kefene sardıkları çıplak insanı görürler:

Gelürüz âleme 'uryân bir alay oğlan uşak  
Yine aından göçerüz bir süri cırlak çıplak (Gelibolulu Âlî D.g.277/1)

*Dünyaya bir alay oğlan uşak, çoluk çocuk çıplak olarak gelir, yine ondan bir sürü  
cırlak çıplak olarak göçeriz.*

İnsanın asıl örtüsü salih amelleridir. İnsan yanında dünya malından hiçbir şeyi gö-  
türemez. İnsanın başlangıcı ve sonu aynıdır: Çıplak gelir ve çıplak gider...

### **Sonuç Yerine**

İnsan, dünyada kendi eliyle kazandıklarından sorumludur. Başkasını ya da kaderi  
suçlama hakkına sahip değildir. Allah ona seçme imkânı tanımış, o da kendi seçimiyle  
amelini kazanmıştır. İnsan ahirette, büyük mahkemede biriktirdiği ile yargılanacaktır:

Cân iline göç eyleye gör kalma gümânda  
Ne var ise anda  
Takdîr-i Hudâ böyle deyu eyleme bühtân  
Kâsib durur insân (Rızâ Hasan D.müs.12/7)



İnsan, ne yaptığını, ne işlediğini bilerek kaderi suçlamamalıdır. Heybesinde olanları kendisi eliyle, diliyle kazanmıştır. Kendi işlediklerini düşünmeyip “Allah’ın takdiri böyle” demek doğru değildir. İnsan tercih eder, seçer, kazanır, Allah onun istediğini yaratır. O halde kişi kendi seçiminin hesabını vermek durumundadır:

Hayr u şerri vezn iden mîzânı seç  
Ol sırât-ı şer’i sen hak üzre geç  
Cennet-i vicdâna andan eyle göç  
Eyyühe’l insânü i’lem entemût (Rızâ Hasan D.murabba 7)

*Hayrı ve şerri tartan teraziyi seç. Şeriat köprüsünü/sırat sen doğruluk üzere geç. Vicdan cennetine o köprüden göç et. Ey insan unutma, bil: sen öleceksin, sen ölümlüsün.*

İnsan dünyada iken kendi vicdanında muhasebesini yapmalı, hesaba çekilmeden kendini hesaba çekmelidir. Kendi vicdanına bakan insan, başkalarını suçlayamayacağını bilir, huzura erer. Bu sebeple kişi hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekip davranışlarına çekidüzen vermelidir.

Son sözü Yunus Emre’nin beyitleriyle bağlamak konuya uygun düşecektir:

Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler  
‘İşk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga (Yunus Emre D.ş.1/9)  
Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş  
‘İşk şarâbın içer-imiş bu ma’nîden her kim tuyar (Yunus Emre D.ş.18/8)  
Fânî dünyeden göçerüz bâkî mülkine göçerüz  
Armagan gerekdür dosta yüklü yükün dutsun dimiş (Yunus Emre D.ş.64/5)  
Göçenler menzile yitdi vardı anda karâr itdi  
‘Ömür geçdi kavil yetdi gönüldüm uş göçer oldum (Yunus Emre D.ş.118/5)

Gelenler, konar, konan göçer. Aşktan nasip alanlar manevî olarak ölümsüzdür. Tenleri ölse de onların isimleri bu âlemde yaşar. Âşıkların konmak, göçmekle işleri yoktur. Onlar hakiki sevgilinin aşkı ile bir tür sekr/sarhoşluk halindedir. Bilinmesi gereken dünyaya gelenin zamanı gelince ahirete göçeceği gerçeğidir. Ebedî âlemde hüsrana uğramamak için bu geçici dünyada kişinin güzel amellerle yükünü tutması ve sevgiliye güzel armağanlarla gitmesidir.

Divanlardan bulduğumuz örnekler bize şairlerimizin dünya içinde bir yerden bir yere göçme konusuna pek de önem vermediklerini gösteriyor. Onlar bu göçleri hayatın olağan akışı içinde tabii olarak karşılamış olmalı ki asıl göçe dikkatlerini çevirmişler. İnsanın ebedî yolculuğu şairlerimizin iç dünyasını meşgul etmiş, sonu ebede

dayanan bu yolculuğun gereklerini yapma, hazırlıklarını tamamlama hususunda duygu ve düşüncelerini nazma dökme ihtiyacını duymuşlardır. Ölüm, bir manada ahirete göç, ukbaya yolculuk insanın değişmez kaderidir. Bunu değiştirmek mümkün değildir. Beylik, paşalık, hükümdarlık bu gerçeği değiştirmeye muktedir değildir. İnsanı yaratan, programı bu şekilde belirlemiş; dünyayı halife olarak yarattığı insanların yolu üzerinde bir han, bir konak olarak yapmış, imtihanını tamamlayana yeniden huzuruna çağırmıştır. İnsana, ruhlar âleminden başlayıp ana rahminden dünyaya, kabirden haşre ve ebedi hayata doğru devam eden uzun ve ince bir yol programı çizmiş. Bu uzun göç yolculuğunu selametle tamamlayabilmesi için insana gerekenler iyi amel-lerle dolu bir heybe ile sağlam gemlenip eyerlenerek kalbin emrine verilen bir nefis atından başka bir şey değildir.

## Kaynakça

1. Akyüz, Kenan; Beken, Süheyl; Yüksel, Sedit ve Cunbur, Müjgan haz. *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
2. Altun, Kudret, haz. *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı*. Niğde: Özlem Kitabevi, 1999.
3. Arı, Ahmet. "Sâkıb Mustafa Dede: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
4. Ayan, Hüseyin haz. *Nesîmî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
5. Aydemir, Yaşar, haz. *Behîstî Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000.
6. \_\_\_\_\_. *Ravzî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.
7. Ayhan, Emrah. "Nakşî Dîvânı". Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2000.
8. Bilge, Murat. "Günahkâr Divanı Tenkitli Metin". Yüksek Lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
9. Boz, Erdoğan, haz. *Yusuf Hakîkî Baba Dîvânı*. Ankara: Aksaray Valiliği, 2009.
10. Çavuşoğlu, Mehmed, haz. *Yahya Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
11. Çavuşoğlu, Mehmed ve Tanyeri, M. Ali haz. *Hayretî Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
12. \_\_\_\_\_. *Üsküplü İshak Divanı*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1990.
13. Devlilioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.
14. Ergin, Muharrem, haz. *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
15. Erünsal, İsmail. *The Life and Works of Taci-zâde Ca'fer Çelebi: With Critical Edition of his Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1983.
16. Gürgendereli, Müberra. *Hasan Ziyâî Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı: İnceleme-Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.
17. Güftâ, Hüseyin. "Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992.
18. Harmancı, Mahmut Esat, haz. *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
19. İsen, Mustafa, haz. *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
20. Kaçalın, Mustafa Sinan, haz. *Âhî Dîvân*. 1996.
21. \_\_\_\_\_. *Yunus Amra Dîvân*. İstanbul: 2004.
22. Karahan, Abdülkadir. *Figânî ve Divançesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1966.
23. Karaköse, Saadet. "Nev'i-zâde Atayî Divanı: Kısmî Tahlil-Metin". Doktora Tezi, İnönü Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

24. Karaman, Gülay. "Hasan Rıza Divanı: İnceleme-Metin-Nesre Çeviri". Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
25. Kaya, Hasan, haz. "Âsaf ve Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi, 2009.
26. Küçük, Sabahattin, haz. *Bakî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
27. Okumuş, Sait, haz. "Nebzî Divanı: İnceleme-Metin". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
28. Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. Haz., Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yayınları, 2009.
29. Özyıldırım, Ali Emre, haz. *Hamdullah Hamdî Divanı*. Kültür Turizm Bakanlığı, e-kitap.
30. Sinan, Betül. "Bâlî Çelebi ve Divanı: İnceleme-Metin". Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
31. Tarlan, Ali Nihat. *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1981.
32. Tarlan, Ali Nihat, haz. *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
33. \_\_\_\_\_. *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları 1992.
34. \_\_\_\_\_. *Zatî Divanı*. II. İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
35. Tulum, Mertol ve Tanyeri, M. Ali, haz. *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
36. Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.
37. Yekbaş, Hakan, haz. *Sehî Bey Divanı*. İstanbul: Kitabevi, 2010.
38. Zülfe, Ömer, haz. *Yakînî Dîvân: İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.